

АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ТРАКТУВАННЯ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА І МАЛОГО БІЗНЕСУ ЯК ЗАГАЛЬНОНАУКОВИХ СУМІЖНИХ ПОНЯТЬ

Говорушко Т.А., д.е.н., професор,

Національний університет харчових технологій

Буняк В.Л., к.е.н., доцент, заступник голови правління ВАТ «Автоальянс XXI сторіччя»,

Говорушко С.С., магістр

Національний університет харчових технологій

Проведено дослідження наукового доробку в теорії малого бізнесу і малого підприємництва, а також їх аналізу як загальнонаукових суміжних понять. Подано розвиток теоретичних положень з авторським формулюванням і розмежуванням досліджуваних понять.

Ключові слова: малий бізнес, мале підприємництво, мале підприємство, інновації, розвиток.

The research of scientific work in the theory of small business and small entrepreneurship and also of its analysis as general scientific contiguous notions is conducted. The development of theoretical statements with author's formulation and differentiating of studied notions is given.

Key words: small business, small entrepreneurship, small enterprise, innovations, development.

Постановка проблеми і аналіз останніх досліджень. Процес становлення та розвитку малого бізнесу в народногосподарському комплексі України має ряд особливостей, властивих виключно національній економіці, дослідження та вивчення яких заслуговує на особливу увагу. Недооцінка ролі та місця малого бізнесу, ігнорування його економічного і соціального потенціалу, можуть набути характеру стратегічного прорахунку. Проведений авторами аналіз публікацій засвідчив, що інтерес науковців у останні роки поширювався на удосконалення взаємовідносин держави з суб'єктами малого підприємництва, розробку критеріїв оцінки якості впливу держави на малий бізнес, стійкість функціонування суб'єктів малого підприємництва. Проте згас інтерес до розвитку теорії малого бізнесу і малого підприємництва як загальнонаукових суміжних понять, що у свій час знайшло певне відображення у працях З.С. Варналія [2], Л.М. Воротіної [3], В.І. Герасимчука [9]. Вважаємо це кризою наукової думки і пропонуємо розглянути поставлену проблему з власних позицій.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сутності малого бізнесу і малого підприємництва як загальнонаукових суміжних понять і уточнення їх визначень. Для досягнення поставленої мети було досліджено внесок учених у становлення понять «мале підприємництво» і «малий бізнес», проведено теоретичний аналіз виявленого внеску і сформульовано авторське бачення досліджуваних понять як загальнонаукових і суміжних, але не тотожних. У процесі дослідження автори використовували діалектичний і абстрактно-логічний методи наукового пізнання.

Результати. Відповідно до поставленої мети варто зупинитись на теоретичних дефініціях, що стосуються розмежування чи ототожнення малого бізнесу та малого підприємництва. Донеччани А.В. Козаченко, А.Є. Воронкова, В.Ю. Медяник, В.В. Назаров зазначають, що „розуміння сутності малого бізнесу тісно пов'язано з розумінням сутності підприємництва” [10]. Ці ж автори стверджують, що в ряді робіт, які вийшли на початку 90-х років ХХ ст., поняття „малий бізнес” та „мале підприємництво” ототожнювались. Тому не можна було розібратися про що йде мова, про малий бізнес чи мале підпри-

Це діяльність спрямована на досягнення окресленого результату (одержання прибутку або підприємницького доходу) шляхом найкращого використання капіталу й ресурсів економічно відокремлених суб'єктами ринкового господарства, які несуть повну майнову відповідальність за результати своєї діяльності й підпорядковуються правовим нормам (законодавству країни реєстрації) [4]. При цьому бізнесом є справа, ділова активність, спрямована на вирішення завдань, пов'язаних у загальному підсумку зі здійсненням на ринку операцій обміну товарів і послуг між економічними суб'єктами ринку з використанням сформованих у ринковій практиці форм і методів конкретної діяльності [4].

На погляд Л.І. Воротиної „... підприємництвом вважається не будь-яка діяльність виробника, банкіра, працівника торгівлі, сфери послуг, а лише діяльність власника, який самостійно чи із залученням найманої робочої сили розпочинає і здійснює виробництво, торгівлю тощо” [3].

Відомий учений З.С. Варналій пояснює підприємництво як економічну категорію, особливий тип господарювання, де головним суб'єктом є підприємець, який раціонально поєднує (комбінує) фактори виробництва на інноваційній основі і власній відповідальності, організує і керує виробництвом з метою одержання підприємницького доходу.

Відповідно до масштабів діяльності З.С. Варналій підприємництво поділяє на мале, середнє та велике. Він вважає класифікацію за масштабом винятково важливою, адже такий підхід дозволяє виявити і проаналізувати сильні та слабкі сторони кожного суб'єкта з тієї чи іншої сфери підприємництва, визначити оптимальні варіанти їх співвідношення та взаємодії і на цій підставі дати відповідні рекомендації [2]. Мале підприємництво З.С. Варналій тлумачить як самостійну, систематичну, інноваційну діяльність малих підприємств та громадян-підприємців на власний ризик з метою реалізації економічного інтересу – отримання прибутку (підприємницького доходу).

Лапуста В.Г. пояснює мале підприємництво як підприємницьку діяльність, що здійснюється суб'єктами ринкової економіки при певних встановлених законами, державними органами чи іншими представницькими органами критеріях (показниках) [7].

Що ж до суті суміжного поняття „малий бізнес”, то на думку С.П. Азізова і П.К. Канінського „малий бізнес – це сукупність малих і середніх підприємств, що прямо не входять ні в одне монопольне об'єднання і виконують підлеглу до монополій роль в економіці” [1].

Варналій З.С. пояснює малий бізнес як будь-яку діяльність малих підприємств та окремих громадян (фізичних осіб), спрямовану на отримання прибутку. Практично це може бути будь-яка діяльність, що не суперечить чинному законодавству та спрямована на реалізацію власного економічного інтересу. Це не обов'язково особливо ризикова та інноваційна діяльність на засадах повної економічної відповідальності [2]. При розмежуванні понять „малий бізнес” та „мале підприємництво” З.С. Варналій якісним моментом вважає підвищений ступінь ризику та інноваційність, що властиві саме малому підприємству [2].

Герасимчук В.І., Мірошніченко О.В., Онікієнко В.В. підтверджують думку З.С. Варналія тим, що поняття „підприємництво” виявляється не тотожним поняттям „бізнес” і „малий та середній бізнес”. Бізнес – це будь-яка економічна діяльність взагалі з метою отримання певної вигоди, а підприємництво як господарська діяльність здійснюється виключно на інноваційній основі [8, с. 6]. Що ж до малого бізнесу, то ним може вважатися будь-яка суспільно корисна діяльність фізичних або юридичних осіб, яка має на меті отримання прибутку через виробництво та реалізацію товарів і послуг, які здійснюються на основі законодавчих актів, що регламентують порядок їх створення, функціонування, чисельність персоналу та розвиток підприємницької активності.

Вивчення літературних джерел показало, що у більшості випадків, під бізнесом прийнято розуміти діяльність суб'єктів економічних відносин щодо виробництва економічних благ та задоволення суспільних потреб, а також отримання економічного зиску на цій основі. Тобто, бізнес – це діяльність у системі економічних відносин. Підприємництвом же найчастіше вважається тип виробничо-комерційної діяльності, що базується на специфічному відношенні до навколишнього світу, тобто персоніфікована здатність до інноваційних рішень та ідей. Практична реалізація підприємницької здатності індивідів формує основу для існування бізнесу, що передбачає активну присутність на ринку хоча б двох підприємців.

Було б несправедливо не згадати про те, що першим систематизував значення та роль безпосередньо підприємництва і підприємця в суспільстві ще у 18 столітті А. Сміт у роботі „Дослідження про природу і причини багатства народів”. „Кожна людина, – писав Сміт, – яка створює і нарощує власне виробництво, тим самим збільшує багатство суспільства. Кожний, хто збільшує свій капітал, збільшує і капітал суспільства... Не потрібно державі втручатись у приватні справи, а необхідно створити умови для їх розвитку”. Підприємництво як активна, творча поведінка суб'єктів господарювання реалізується через інноваційну діяльність в умовах певного ризику і має на меті отримання особистої вигоди – ма-

теріальної і моральної. Зацікавленість в інноваціях та здатність до ризику відрізняє підприємництво від інших видів діяльності.

Інноваційність, як основну відмінну рису підприємництва, обґрунтував відомий економіст Й. Шумпетер. Цей науковець відмовився від традиційної економічної теорії і стверджував, що „нормою” здорової економіки є не рівновага або оптимізація, а динамічна нерівновага, що викликається діяльністю новатора підприємця і спрямована на утворення нового споживчого попиту, на отримання чогось іншого, відмінного від попереднього, що забезпечує якісно більш повне задоволення потреб. Зокрема, це може бути не зовсім нове, а базуватись на вже відомій споживчій вартості (товарі чи послугі), але запроваджуючи нову технологію, збільшуючи віддачу на капітальні вкладення, підприємець може створити новий ринок і нового споживача [10].

Добитися всього цього підприємець може за допомогою „ресурсу”, який вже існує, і в який він повинен „вдихнути” нове життя або знайти новий ресурс, який допоможе створити нові споживчі вартості, що приведе у кінцевому підсумку до так званого творчого руйнування. Справа в тому, що будь-який ресурс стає корисним тільки тоді, коли людина відшукає його в природі й наділить економічною цінністю. Тобто може отримати з нього або утворити з його допомогою нові товари або послуги.

Звідси випливає, що основним принципом теорії динамічної нерівноваги є інноваційність підходу, в результаті здійснення якого утворюється новий ресурс, що порушує прийнятий баланс. Інноваційний підхід слід розглядати як інноваційний процес, що відбувається постійно і цілеспрямовано в пошуках змін існуючої практики, як джерело отримання соціальних та економічних благ.

Суть малого підприємництва закладена в його внутрішніх потенційних можливостях саморозвитку, самовдосконалення, що забезпечують вироблення та реалізацію ефективного механізму ринкового господарювання, використання різноманітних форм реалізації приватної власності навіть за умов нестабільного ринку. Зрозуміти суть малого підприємництва, визначити його довгострокові перспективи неможливо без з’ясування внутрішньої рушійної сили розвитку власності. Такою основою, що викликає незворотні, закономірні зміни різних форм власності або форм їх реалізації, є суперечлива взаємодія між відчуженням та привласненням. У процесі виробництва суперечність між відчуженням та привласненням знімається на підприємствах, що засновані, як правило, на власній праці (без найму робочої сили) або з використанням сім’ї (фермерські господарства, сімейні підприємства, майстерні, громадяни-підприємці тощо). При використанні найманої робочої сили існує закономірність, суть якої полягає в тому, що чим більше підприємство (відповідно власність), тим більше залучається найманої робочої сили, а отже – зростає відчуження робітників від засобів виробництва і кінцевого результату діяльності [2].

З урахуванням існуючих у науковій літературі поглядів щодо суті малого підприємництва пропонуємо наступне визначення: мале підприємництво – це самостійна, на власний ризик, під власну майнову відповідальність ініціатива, діяльність, що характеризується прагненням до інновацій, незначними обсягами виробництва (товарообігу), ґрунтується на використанні економічних ресурсів та спрямована на отримання фінансового-економічного і соціального результату. В той же час малий бізнес – це реалізація малого підприємництва у системі ринкових соціально-економічних відносин, що має на меті задоволення потреб споживачів та інших учасників.

Варто наголосити, що у сучасних науково-теоретичних дослідженнях існують спірні моменти щодо того чи є малий бізнес складовою підприємництва чи, навпаки, підприємництво є складовою бізнесу. У фаховій літературі зустрічаються різні точки зору, яких на думку С.К. Реверчука існує три: бізнес є ширшим ніж підприємництво; підприємництво є ширше ніж бізнес; підприємництво і бізнес, якщо не тотожні то синонімічні поняття [6, с. 46–47].

Першу точку зору розглянемо з урахуванням поглядів А.П. Кисельова, який стверджує, що „малий бізнес – поняття значно ширше, ніж малі підприємства. Він включає в себе індивідуальну трудову діяльність, приватні підприємства, фермерські господарства, що можуть функціонувати на правах малого підприємства” [5, с. 50]. На думку цього ж автора бізнес охоплює відносини, що складаються між всіма дійовими особами ринку: підприємцями, споживачами, найманими працівниками, державним сектором. Звідси висновок, що треба розрізняти підприємницький, споживчий, трудовий та державний бізнес. Підприємництво ж спонукає до встановлення економічних відносин тільки свого суб’єкта, підприємця, а не всіх учасників ринку [5, с. 30].

Відразу зауважимо, що поділ вище вказаним автором бізнесу на підприємницький, державний, трудовий та споживчий викликав різку критику зі сторони науковців: „Відверто кажучи зрозуміти, що означають ці види бізнесу неможливо. Вони є абсурдними як з погляду політекономії, так і з погляду здорового глузду” [6, с. 46].

Герчикова І. також вважає, що бізнес – це поняття більш широке, ніж підприємницька діяль-

ність, оскільки бізнесом вважається здійснення будь-яких одиничних ризикових комерційних справ у будь-якій сфері діяльності, спрямованих на одержання доходу (прибутку) [4, с. 27].

Життєвий досвід підказує, що протиставляти досліджувані поняття не варто. Малий та середній бізнес без реалізації підприємницької ініціативи не можливий. Часто він супроводжується ризикованою інноваційною діяльністю, навіть у традиційних сферах, і в цьому плані являється підприємництвом. У свою чергу інноваційне підприємництво часто реалізується у формах малого та середнього бізнесу. У цьому зв'язку коректніше говорити про підприємництво у сфері малого та середнього бізнесу.

Висновки. Узагальнюючі вище викладені теоретичні положення про сутність малого підприємництва і малого бізнесу можна зробити висновок, що проведені дослідження не є істиною в останній інстанції. Воно не ставить крапку у наукових суперечках щодо суті і взаємозв'язку малого бізнесу і малого підприємництва. Наукові пошуки повинні мати продовження і результатом їх має стати єдиний методологічний компроміс думок різного спрямування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азізов С.П., Канінський П.К., Скупий В.М. Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємствах: [Підручник]. – К.: ІАЕ УААН. – 834 с.
2. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики. – 2 вид. випр. і доп. – К.: Знання, 2003. – 303 с.
3. Воротіна Л. І., Воротін В. Є., Мартинюк Л. А., Черняк Т. В. Малий бізнес та підприємництво в ринкових умовах господарювання. – Київ: Видавництво Європейського університету, 2002. – 307 с.
4. Герчикова И.Н. Менеджмент. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1995. – 480 с.
5. Киселёв А. П. Теория и практика современного бизнеса или как создать фирму и работать на себя. – К.: Издательство «ЛИБРА», 1995. – 248 с.
6. Реверчук С. К. Малий бізнес: методологія, теорія і практика / Львівський державний ун-т ім. Івана Франка. – К., 1996. – 192 с.
7. Лапуста М. Г. Малое предпринимательство / М.Г. Лапуста, Ю.Л. Старостин. – Москва: ИНФРА-М, 1998. – 320 с.
8. Малий та середній бізнес як сфера зайнятості: методологія, аналіз проблеми розвитку / В.І.Герасимчук, О.В.Мірошніченко, В. В. Онікієнко: Рада по вивченню продуктивних сил України, Український інститут соціальних досліджень. – К.: УІСД, 2002. – 116 с.
9. Малий бізнес: устійчивість, компенсаторні можливості/ А.В.Козаченко, А.Э. Воронкова, В. Ю. Медяник, В.В.Назаров. – К.: Либра, 2003. – 328 с. – ил.
10. Райзберг Б.А. Основы бизнеса. – М.: Ось-89, 1996. – 189 с.